

MEVLÂNA VE İNSAN

Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN

İçinde yaşadığımız ve her an idrâk ettiğimiz şu dünya, maddi ve mânevî plânda bir yığın realiteyi sinesinde barındıran bir özelliğe sahiptir. İnsan ise, mevcut realitelerin en büyüğü ve mükemmeli hüviyeti ile müstakil bir değerler manzumesidir. Bunun sebebi de Allah'ın, «eşref-i mahlûkât» yani en seçkin varlık olarak yarattığı insanın; henüz bütün cepheleri ile tahlil edilememiş, aydınlatılıp ortaya konulamamış, son derece müstesna ve esrarlı, kompleks bir varlık, kendine has hususiyetler arz eden başlıbaşına bir bilinmez âlem, bedeniyle ve rûhuyla gerçeğin sırlarını, sırların gerçeğini üzerinde taşıyan muazzam bir sistem olmasıdır.

İnsanın anlaşılamayan tarafı, bilinen maddi yani fizyolojik yönünden ziyade; özünü, benliğini, rûhunu ve pek çok yüce hikmeti, kudreti içinde saklayan psikolojik, mânâ cephesidir. Bu itibarla insan, henüz çözülememiş bir büyük problem, dev bir muamma olma hüviyetini hâlâ esrarlı bir şekilde sürdürmektedir.

Eski Türkler onu, gök ve yer ile beraber kâinatın üç önemli varlığından birisi olarak kabul ederler. Nitekim, Göktürk Yazıtları'nda geçen :

«Üze kök tengri asra yağız yir kılindukda ikin ara kişi ogli kılınmış.»¹

(Üstte mâvi gök, altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış.)

ifadesi, bunu açıkça gösterir.

Bu devir insanı tamamiyle dışa dönük, aktif, akıncı birer destan kahramanı olarak kendini gösteren «alp tipi» dir.

Oğuz Kağan ve Dede Korkut hikâyelerinin bazı kahramanları, bunun en güzel örneklerini teşkil ederler. Göçebe devri medeniyeti-

---

(1) Prof. Dr. Muharrem Ergin, «Orhun Âbideleri» İst. 1970, s. 51

mizin bütün özelliklerini üzerinde taşıyan bu insan tipi, yaşamak ve hayatını devam ettirmek için hem tabiatla ve hem de düşmanlarıyla durmadan uğraşmak, didişmek, savaşmak zorunda kalmış ve dolayısıyla son derece aktif, hareketli «dış insan»ın en karakteristik vasıflarını bünyesinde toplamıştır. Nitekim, Kağan olduktan sonra bütün dünyaya hâkim olmak isteği ve heyecanı ile dolu olan Oğuz Kağan'ın şu sözlerinde, bu insan tipinin bâriz hususiyetlerini açıkça görmek mümkündür:

«Ben sizlere oldum Kağan
Alalım yay ile kalkan
Demir kargı olsun orman
Av yerinde yürüsün kulan
Daha deniz daha müren
Güneş bayrak, gök kurikan»²

Ayrıca, komşularına yolladığı yazılı emir-nâmelerde daha kararlı ve kesin bir üslûpla şöyle konuşur :

«Ben Uygurlar'ın kağanıyım ve yer yüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğmezse, gazâba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp, onu astırır ve yok ettiririm.»³

Dede Korkut Kitabı'nda, «Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan»'da; üzerine yüklenen altı yüz kâfire karşı Karacık Çoban'ın aşağıdaki sözlerinde de, «alp tipi»nin karakteristik vasıflarını net bir şekilde görmek mümkündür :

«İlâkırdı söyleme bre itim kâfir
İtim ile bir yalakta bulaşğımı için azgın kâfir
Altındaki alaca atını ne översin
Alaca başlı keçim kadar gelmez bana
Başındaki tulganı ne översin bre kâfir
Başındaki borküm kadar gelmez bana
Altmış tutam mızrağını ne översin mürdar kâfir
Kızılçık değneğim kadar gelmez bana
Kılıcını ne översin bre kâfir
Eğri başlı çomağım kadar gelmez bana
Okluğunda doksan okunu ne översin bre kâfir

(2) Prof. Dr. Muharrem Ergin, Oğuz Kağan Destanı» İst. 1970, s. 5

(3) a.g.e., ayn. shf.

Alaca kollu sapanım kadar gelmez bana
 Uzağından yakınından beri gel
 Yiğitlerin darbesini gör öyle geç»⁴

Yerleşik medeniyete ve İslâmiyet dâiresine geçişimiz ile yeni bir insan tipi, milletimizin bünyesinde varlığını hissettirmeye başlar. Bu, artık dıştan ziyade içe önem veren; dış dünyadan çok, kendi içinde kurduğu dünyada yaşayan; gerçeği dışta değil, içte arayan, kısaca adına «mistik tip» adını verdiğimiz insandır. O'nda, öncekilerden farklı olarak sosyal realite, yani bizzat içinde yaşanan hayatın gerçekleri, yerini; psikolojik realiteye, akıldan ziyade his, gönül yoluyla anlaşılması mümkün olabilen gerçeklere bırakır.

Böylece artık :

«Zâkir bolup şâkir bolup Hak'nı tapım
 Şeydâ bolup rüsvâ bolup candın ötdim
 Andın sonra vahdet meydin katre tattım
 Hemdem bolup yir astığa kirdim mına»

(Zikredip, şükredip Hakk'a taptım; deli-divâne olup, ayıplanıp, canımdan geçtim; ondan sonra Birlik şarabından bir damla tattım ve Hz. Peygamber'le dost olup, yerin altına girdim.)

şeklinde dünyadan da, candan da geçip kendini tamamiyle Hakk'a vererek konuşan Ahmed Yesevi'lerin;

«Beni bende dimen bende degülem
 Bir ben vardur bende benden içerü
 ...
 Zinhâr virmegil gönül dünya payına bir gün
 Dünyaya gönül viren düşe tayına bir gün»

gibi mısırâlarla bütün maddî ve bedeni ihtiraslarından sıyrılıp, herşeyini yağmaya veren ve sâdece kendi iç dünyasında huzûra eren, Hak ile bir olmayı saadetlerin en büyüğü, varlıkların en azizi kabul eden Yunus Emre'lerin; nihayet en büyük gönül, aşk ve tasavvuf âbidesi Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin dünyasına gireriz.

**

İnsanı; düşünen aklı, hisseden kalbi ile İlâhî Varlığı, Birliği de-

(4) Prof. Dr. Muharrem Ergin, «Dede Korkut Kitabı» İst. 1969, s. 32

— Bu konuda, müstakil ve etraflı bilgi için bkz : Prof. Dr. Mehmet Kaplan, «Türk Destanında Alp Tipi» Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, İst. 1976, s. 11 v.d.

rinden anlamaya, kavramaya en elverişli unsur olarak kabul eden Mevlâna; böylece onu, maddeden ziyade mânâ zenginliği içerisinde yüzen esrarlı, müstesna bir cevher şeklinde düşünür. Bu görüşten hareketle :

«Eger yâr-ı merâ ez men gam u sevdâ nebâyistî
Merâ sad der dükân bûdi merâ sad akl u râyestî»

(Eğer ben, sevgilimin yolunda gamlara ve sevdalara batmasaydım; yüzlerce dükkâna, akla, tedbire sahip olurdu.)

diyerek; mala, mülke değer vermeyişinin, maddi plânda servete sahip bulunmayışının sebebini, alabildiğine Aşk'a dalmasına bağlar.

Aşk'ı buğdaya, dünyayı ise değersiz samana benzettiği bir mektubunda; gerçeği göremeyenlerin övündükleri mal ve mülkü de, sesine hayranlık duyulan içi boş bir davul gibi düşünerek şunları kaydeder :

«Ebedî kalan temiz işler Aşk'dır. Dünya samana benzer; aşk buğdaya... Ecel doğanı samanı alır, götürür; bir tek saman bile kalmaz.

Ebedî olarak sonu görür ol; niyet ettiğin şeyi tut; onda ayak dire; dostları da bu yola yönelt; öğüt ver, yardım et. Çünkü iş budur, geri kalanı pişmanlıktır. Dünyâ mülkü davula benzer; yaratıklar onun sesine hayrân olurlar; başına toplanırlar. Onun ise, içi boştur; onda hiçbir iç yağı yoktur; hiçbir faydası dokunmaz. Ne mutlu, güzel kokular satan aşkın tablasını bulana; dünyâ mülkü davuluna karşı da gönlünü soğutana..»

Gene, aynı mektubunun sonunda yer alan şu mısraları ile de; servetin, övünülmeğe hiç değmeyecek hükmünü, çok anlamlı bir tarzda ortaya koyar:

«Dünyâ mülkü, baştan-başa, insanın başına başağrısından başka birşey getirmez;

A akli kit olan kimse; başında bu kadar başağrısını çekme!
Güneş'le Ay'ı tâc edinip, başına vursan bile;
Ömür sona erince, bir kerpiçe baş koyacaksın; bunu unut-
ma!»⁵

(5) Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin - Mektuplar» İst. 1963, XXI. Mektup, s. 36

O'na göre hayat, taşa toprağa batmış ve çeşitli kötülüklerle dolu dünyâda değil; gönlün, cânın tâ içindedir. Dolayısıyla yolda konuşmayan toprağa, akli olmayan taşa bağlanmaya, şu âlemi devamlı kalınacak bir yer kabul etmeye hiç gerek yoktur:

«Çirâ cün ey hayât-ı cân derin âlem vatan dâri
Na bâşed hâk-i reh nâtık nedâred seng huş-yâri»

Gerçeği, gönlünün ta içinde bulan insan; kemâle, olgunluğa ermiş demektir. O, «hünerlerle dopdolu, gölge içinde bir güneş gibidir. Sanki, uzaktan yeni doğmuş aya benzer. Böyle birisine bakanlar, O'nun varlığı ile yokluğunu bile farkedemezler.»⁶ Bu insanlar, kendi benliklerinden geçmişler; varlıklarını Hak için halka vakfetmişler, onların hayrına işler yapmayı, yardımlarına koşmayı üstlenmişler, bu yolda Yüce Âlem tarafından vazifeli kılınmışlardır. Mevlâna bu çeşit kimseleri, yeni doğmuş bir ay gibi düşünerek; onların, varlıklarını insanlığın hizmetine adamaları sebebiyle, hayâle benzetilebileceklerini söylüyor.

Burada, Hz. Peygamber'in; «Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki, Allah onları, insanların ihtiyaçlarını gidermeye memur etmiştir. İnsanlar ihtiyaca düştüler mi, onlara sığınır; onlar, Allah'ın azâbından emindirler.» Hadis'ine telmihte bulunan Mevlâna; dünyada insana câzip gelen herşeyin bir hayâlden ibâret olduğunu, hattâ buna barışın da, savaşın da, övünmenin de, yerinmenin de dâhil edilebileceğini sözlerine ekler.

İnsanın muhakkak uyması gereken hususlardan birisi de, «edeb» dir. Bunu, Allah'ın İlâhî lütfuna kavuşmanın şartlarından birisi kabul ederek :

«Tanrı'dan edebi gözetmek için başarı dileyelim.
Edebsiz, Tanrı'nın lütfundan mahrum kalmıştır.»⁷

diyen Mevlâna'ya ve bütün irfan sahiplerine göre, herşey ancak edeb ile güzelleşir, düzenlenir. Bu bakımdan insanlar bütün kâinata, dünyaya ve canlı cansız yaratıklara ibretle bakmalı, onlardan dersler almalı, saygıyı, sevgiyi varlığının ayrılmaz bir parçası hâline getirmelidir. Edebin diğer belirtileri de; insanın basit arzuların, zevklerin esiri olmaması, haddini bilmesi, az ve öz konuşması, hikmetli, zarif, nâzik, değerli sözler söylemesi, büyüklenmemesi, guru-

(6) Abdülbâkî Gölpınarlı, «Mesnevî Şerhi» İst. 1973, s. 52

(7) a.g.e., s. 53

ru, kibiri bir tarafa bırakıp alçak gönüllü olması, bilgiye, ilme ve irfana çok önem vermesi, gönül kırmaması, benlik duygusuna kapılıp kendini âlemin merkezi sanmaması, halkın her zaman ve her yerde hizmetine koşması, ama kendisinin hiç kimseye yük olmaması, elden geldiğince kendi işini kendisinin görmesidir. Mesnevi başta olmak üzere, bütün eserlerinde bu konulara detaylara inerek ağırlık veren Mevlâna, böylece insanda bulunması gereken ideal vasıfları bir bir zikreder. Bunları, büyük mutasavvıf Seyyid Abdülkâdir Belhî de :

«Yâr ol, bâr (yük) olma; gül ol, hâr (diken) olma!» sözü ile çok güzel hülâsa eder.

Şüphesiz, Mevlâna'nın üzerinde bu kadar dikkat ve titizlikle durduğu edebli kişiler, aynı zamanda ârif kimselerdir. Onlar, Büyük Veli'nin fikirlerini dayandırdığı Furkan Süresi'nde de belirtildiği gibi; «yeryüzünde gönül alçaklığıyla yürürler ve bilgisizler kendilerine söz söyleyince, sağlık esenlik size, diye cevap verirler. Onlar öyle kişilerdir ki, gecelerini Rab'lerine secde eder, O'nun huzurunda kıyâmda bulunarak, namaz kılarak geçirirler. Rabbimiz, bizden Cehennem azâbını savuştur, derler. Yoksullara birşey verince ne israf ederler, ne de az verirler; ikisinin ortasını bulurlar. Öyle kişilerdir onlar ki, Allah'la beraber başka birine kulluk etmezler, haklı olmadıkça Allah'ın haram ettiği bir cana kıyıp, kimseyi öldürmezler; zinâ etmezler ve kim bunları yaparsa cezâyâ uğrar. Onlar o çeşit kişilerdir ki, Allah kötülüklerini iyiliklere tebdil eder. Onlar, yalan yere şahitlik etmezler ve suç işlenen yere uğrarlarsa, oradan suç işlemeden ve işlenen suça râzı olmadan geçip giderler. Onlar, Kur'an okuduğu zaman körü körüne yerlere kapanmazlar. Onlar ki Rabbimiz derler; bize eşlerimizden, soylarımızdan, gözlerimizi aydınlatacak kişiler ihsan et ve bizi çekinenlere kılavuz kıl.» meâlinde övülen, mümtaz kişilerdir. Bu yüzden, çoğu âriflerin evlerinde, meclislerinde «Edeb Yâhû» yazılı levhaların asılması, çok yerinde ve derin anlamlı idi.

İnsanlığın seçkin vasıflarından birisi de, dürüstlüktür. Bu yoldan sapanlara, her türlü kötülüğün geleceğini haber veren Mevlâna; «yoksul suratlı» adını verdiği sapmışlar, doğru yoldan çıkmışlar için rahmet kapısının kapandığını bildirerek; «zinâ»yı da, vebânın sebebi olarak görür. Zekât ise, yağmuru yağdıracak bulutun vesilesidir :

«O rahmet kapısı, bu görmedik yoksul suratlıların tamahları, hırsları yüzünden kapandı.

Zekât vermeyince bulut gelmez, yağmur yağmaz; zinâ yüzünden de etrafa vebâ yayılır.»

Böylece, «gerek ferd ve gerekse toplum olarak sözünde durmak, doğruluk, dürüstlük asıl hedef olmalıdır. Aksi hâlde Allah, düşmanlarını kendilerine musallat eder. Kötülüğü yayanların içlerine ölüm yayılır. Ölçeği, teraziyi hileli ölçer, tartarlarsa bitki bitmez, kıtlık olur. Zekât vermezlerse de yağmur yağmaz.» şeklindeki Hadis'e telmihte bulunarak, insanların bu konu etrafındaki dikkatini bir daha çeker.

«Sabır genişliğin anahtarıdır; kötülüklerden uzak durmak, çekinmek ise, ebedi bir zenginliktir.» meâlindeki Hadis'in ışığı altında da; «insanların, sabır sâyesinde sonunda bir define elde edeceklerini» söyleyen ve her türlü duruma, kötülüğe karşı sabırlı olmayı öğütleyen Mevlâna; ulu kişilerin, Hakk'ın rızâsını kazanmış ve bunun için de halka hizmetten bir an bile geri durmayan âriflerden başkası olmadığını, belirtir.

Mesnevi'de, İlâhî Aşk'ı idealize ederek onun, insanlar için vazgeçilmez bir sevdâ olması gerektiğini uzun uzadıya anlatır. O'na göre, «her odunun kokusu nasıl dumanından duyulursa, âşıklık da gönül iniltisinden anlaşılır. Gönül hastalığı gibi hiçbir hastalık yoktur. Dolayısıyla âşğın hastalığı, diğer hastalıklardan apayrı bir hüviyettir. Aşk ne taraftan gelirse gelsin, sonunda insana kılavuzdur. Dilin anlatışı aşkı aydınlatır ama, dile düşmeyen, sözle anlatılamayan aşk, daha da aydınlıktır. Kalem de yazarak birçok şeyi anlatabilir, lâkin sıra aşka gelince başı döner, kendini kaybeder :

«Cümleyi gerçi kalem tahrir ider
Aşk'a geldükde olur âşüfte-ser»

İnsan; varlığının şuuruna erebildiği, kendini aşabildiği, basitliklerden sıyrılıp, hoşgörünün ufkunda yükselebildiği nisbette insandır. Bunun temel şartı da, önce özünü iyice tanımasıdır. Kendinde hak olarak, normal ve tabii gördüğü hususları, başkalarında da aynen kabul etmesidir. Onun için Mevlâna; insanlara, ayıplarından ve kusurlarından dolayı birbirlerini mümkün olduğu kadar hoşgörü ile karşılamalarını telkin maksadıyla, «kel ve çıban» misâlinde hareketle Fihi Mâfih'de şöyle konuşur:

«İnsan, kendi kelinden ve çıbanından öğrenmez. Yaralı elini yemeğe sokar, parmağıyla yalar. Bundan midesi bulanmaz. Ama, başka bir kimsede birazcık çıban ve ufacık bir yara görse, o yemeği artık yiyemez, öğrenir.

İşte, insandaki kötü huylar da kellere ve çıbanlara benzer. Kendinde olduğu zaman, insan ondan iğrenmez, incinmez. Halbuki başka birinde, ondan bir parçacık göreceksin olsa iğrenir, nefret eder. Sen ondan ürktüğün gibi, o da senden ürker ve incinirse, onu hoşgör! Senin incinmen, onun suçudur. Çünkü, onu görmeden dolayı inciniyorsun.»⁸

Bir de insan, öğüt dinlemesini bilmeli ve hakkındaki her hayırlı telkine, teklife açık olmalıdır. İyiyi, doğruyu, güzeli bulmanın ve ilerleyip, yükselmenin bir şartı da budur. Bu duygularını da, Mesnevi'de son derece samimi bir edâ ile :

«Temiz sözler bizden çıkar da ona doğru ağız, ondan başka kimsenin bilmediği bir yere kadar varır, ulaşır.

Soluklarımız, temizlik yüzünden çıkar, yücelir de bizden armağan olarak ölümsüzlük yurduna varır.

Sonradan ululuk sahibinden, sözlerimizin karşılığı rahmet olarak iki kat çoğalır da bize gelir.

Sonra da kul gene elde ettiklerine benzer sevaplar elde etsin diye bizi, gene o güzel sözlere benzer sözlere sevk eder.

İşte böylece, boyuna güzel sözler yücelere gider, rahmet iner. Bu ikisi sende, senin varlığında boyuna olur durur.»⁹

şeklinde dile getirir. Bu sözleriyle aynı zamanda, insanın dâimâ hayırlı sözler söylemesini, çünkü bunun tekrar kendisine artarak hayır şeklinde döneceğini ve Allah'ın rahmetine vesile olacağını, toplumun da sağlık ve huzur içinde bulunacağını belirtir.

İnsan iyiyi kötüden, hakikiyi kalptan, sahtesinden ayırmasını bilmeli, yani tefrik kabiliyetine sahip olmalıdır. Böylece, ham hayaller peşinde koşmaz ve gerçeklerin ışığı altında kendisine en hayırlı yolu bulur. Buna da, şu mısralarında dikkat çeker:

«Müflisler, kalp paradan hoşlanırlar ama, kalp para basılan yerde rezil olur, gider.

Kalp paranın, altın suyuna batmış olmasına aldanma; bu seni doğru yoldan alıkoymasın; eğri büğrü hayaller seni kuyuya atmasın.»¹⁰

(8) Meliha Ülker Tarıkâhya, «Mevlâna-Fihî Mâfih» İst. 1958, s. 31

(9) Abdülbâki Gölpınarlı, «Mesnevi Şerhi» s. 217-218

(10) a.g.e., s. 219

Ayrıca insan, şükretmesini de bilmelidir. Çünkü şükür; güç ve kuvvet kaynağıdır, nimetin çoğalmasına vesiledir. Bunun aksi ise, insan için cebirdir, eziyettir; yani, Allah'ın verdiği nimetleri inkâr etmektir :

«Sa'y şükr-i ni'mete ikdâr olur
Cebr idersen ni'meti inkâr olur
Şükr-i kudret kudretin efvân ider
Cebr ni'met keffini vârvân ider»

Onun için, insan; sahip olduğu az veya çok aklını kaybedip, başının kuyruk gibi olmasını istemiyorsa, muhakkak şükretmesini öğrenmelidir. Şükrü terk eden kimselerin yeri, Cehennem dibidir:

«Cüz' ü küll-i akl senden güm olur
Ser değil o ser misâl-i düm olur
Merd-i gayr-i şâkir oldu bed-şîâr
Terk-i şükr eyler mekânın ka'r-ı nâr»¹¹

Bundan sonra, yapılacak iş; evvelâ çalışmak, sonra da Allah'a tevekkül etmektir. Ancak bu sâyede insan tam anlamıyla kemâle, olgunluğa ulaşabilir. O'nun deyimiyle, tohum ekmeden tevekkül etmek, işleri Allah'a bırakmak doğru değildir. Herkes önce üzerine düşeni en iyi şekilde yapmalı, sonra da tevekküle yönelmelidir:

«Sa'y kıl gülsün tevekkülde kemâl
Zer'-i tohm it sonra eyle ittikâl»¹²

O büyük Veli'ye göre, insanın içi ile dışı da birleşmelidir; yani kendi ifadesiyle, «insan olduğu gibi görünmeli, görüldüğü gibi olmalıdır.» Dışının temizliği; ancak içinin, gönlünün temizliği, arınması ile mümkündür. Bunu sağlayan faktörlerin başında, engin bir hoşgörü ile, onun zeminini hazırlayan «kalbin tesellisi» gelir. Kalbin tesellisinin ise; insanların kendilerini tam anlamıyla Allah'a vermelerinde, bunun da her türlü gösterişten, riyâdan uzak samimi yakarışlarla dolu gece ibâdetlerinde gizli olduğunu, şu satırlarında anlatır:

«Hz. Peygamber; (Gece uzundur, onu uyku ile kısaltma; gündüz parlaktır, onu günahlarınla karartma) dedi.

(11) Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, «Mesnevi-i Şerif, Manzum Nahîfi Tercümesi» İst. 1967, c. 1, s. 38-39

(12) a.g.e., s. 39

Gece, Allah'a sırlarını söylemek, yalvarmak için uzundur. İnsan, dostları ve düşmanları tarafından hiç rahatsız edilmeden, Allah ile başbaşa kalır. Kalbinin tesellisini arar ve bulur. Yüce Allah, ibadetlerin gösteriştten korunması ve sırf kendine âit olmasını temin için, geceyi bir perde olarak çekmiştir. Karanlık gecede, gösterişe düşkün olan adam; samimi olandan, yani yalnız Allah için ibâdet edenden ayrılır. Gösteriş için yapan, kepaze olur. Herşey gece ile örtülür, gündüz açığa çıkar. İki yüzlü adam ise, gece ile kepaze olur. Kendi kendine: (Mâdemki beni kimse görmüyor, o hâlde kim için ibâdet edeyim?) der. O'na: (Biri görüyor, fakat sen, seni göreni görecek bir insan değilsin!) derler.»¹³

İşte burada da çok güzel ifade edildiği gibi, insanın göreni görecek göze sahip olabilmesi için; gönül gözünü açık tutması, kendi içindeki sevgi cevherini keşfetmesi, her türlü kinden, garezden, hasetten, dedikodu ve iftiradan uzak, insanlık idealinin seçkin vasıflarını üzerinde toplaması gerekir. Yedi yüz sene önce söyledikleri ve bizzat yaşayışı ile insanlığa büyük bir ışık kaynağı olan Mevlâna'dan, gönül ve sevgi pınarı kurumaya yüz tutmuş günümüz insanının alacağı çok güzel mesajlar vardır. Çünkü bugün artık, sâdece maddî refahın, mevkiin, servetin ve şöhretin; mânevi huzuru sağlamaya yetmeyeceği gerçeğini, bütün dünya anlamış bulunmaktadır. Mevlâna; insana çok küçük, basit şeylerle de pekâlâ mesut olunabileceği gerçeğini, sözleriyle olduğu kadar her türlü gösteriştten uzak, sâde, lâkin o ölçüde sevgi ve samimiyet ifadesi hayatı ile de açıkça göstermiştir. Evine gelen bir misâfirini ağırlayabilmek için, bulgurdan başka birşeyleri olmaması üzerine üzülen hanımına:

«— Aman ne iyi; evimiz, Peygamber evine döndü. Demek ki, madde âleminde övünecek bir malımız yok!»

diye, Allah'a derinden şükretmesi ve sevincinden semâya başlaması; bunun küçük, fakat o nisbette çok anlamlı bir örneğidir.

Ayrılıklardan ve buna bağlı olarak düşmanlıklardan, kinden, nefretten medet uman, rahatı ve huzuru ortadan kaldırmak için var gücüyle gece gündüz didinen, çeşitli hile ve tuzaklarla birbirini yemeye, yok etmeye çalışan bazı günümüz insanının, yüce Mevlâna'dan alacağı çok dersler ve kendine gelip, şu geçici dünyada sevgi ve hoşgörü yumağını örebilmek için öğreneceği nice şeyler vardır.

«Yaradılanı hoş gör, Yaradan'dan ötürü»

diyen, Yunus'la bütünleşecek bir Mevlâna muhabbeti; hasta ruhla-
ra bir şifâ, kuruyan gönüllere engin, berrâk bir pınar gibi serinlik,
ferahlık kaynağı olacaktır.

Zira:

«Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede

Dir kamışlıktan kopardılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

Şerha şerha eylesin sinem firâk
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştîyâk

Her kim aslından ola dūr u cüdâ
Rûzgâr-ı vaslı eyler muktedâ

Ben ki her cem'iyetin nâlânıyem
Hemdem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem

Her kişi zu'munca bana yâr olur
Sohbetimden tâlib-i esrâr olur»

...

(Dinle neyden, zirâ o birşeyler anlatmada, ayrılıklardan şikâyet etmededir.

Ney der ki: «Beni kamışlıktan kopardıklarından beri, iniltim,
feryâdım kadın, erkek herkesi ağlattı.

Ayrılık, bağırimi parça parça eylesin; tâ ki, Aşk derdini anlata-
bileyim.

Her kim aslından uzak ve ayrı olursa o, kavuşma zamanını bek-
ler durur.

Ben ki her meclisin ağlayanı, feryâd edeni, iyilerin de kötülerin
de arkadaşım.

Herkes kendi zannınca, kendine göre bana dost olur; sohbetim-
den sırları, bilinmeyen bazı şeyleri öğrenmek ister.)¹⁴

şeklinde, İlâhî Aşk'a dayalı yanıp, tutuşmasını susarak dile getiren

(14) Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 2

Mevlâna; aynı zamanda ve asıl, ayrılığın büyük trajedisini derin bir anlam bütünlüğü içerisinde veriyor, ney'in ızdıraplı sesiyle birlik ve beraberlik temennisini, veciz bir şekilde ortaya koyuyordu.

Ayrıca, «bişnev» yani «dinle» kelimesiyle; insan için dinlemenin, duymanın, düşünmenin, tefekkür etmenin; söylemekten önce geldiğini ve daha üstün bir meziyete sahip bulunduğunu anlatmak istiyordu. Buradaki ney'in de; «insan-ı kâmil»in, yani kemâle ermiş, olgunlaşmış, Aşk ateşinde eriyerek insanlık mertebesinin yükseklerine ulaşmış ideal kimselerin sembolü olduğu, mâlumdur.

Onun için, bir Gazel'inde insana; - tıpkı ney gibi - varlığını saran her türlü maddeden, kötülükten boşalmayı, böylece kendinden geçmeyi ve şeker kamışı misâli şekerle dopdolu hâle gelmeyi tavsiye eder :

«Eger hâli şevi ez hiş çün ney
Çü ney pur ez şeker âkende bâşi»

Bu durum, âşıklığın ta kendisidir. O Aşk ki, Mevlâna'nın nazârında; «hadd ü pâyân kabul etmeyen muhabbet-i kâminden..», yani sınır ve son kabul etmeyen tam bir sevgiden, ibârettir. Bu bakımdan, Mesnevi'nin ikinci cildinin başında yer alan şu beyti, hayli dikkat çekicidir :

Pursid yeki ki âşıkî çist
Goftem ki çü men şevi bidâni

(Birisi: «Âşıklık nedir?» diye sordu. «Benim gibi olursan bilirsin!» dedim.)

Birçok cephesiyle, bir meçhuller âlemi olma hüviyetini bugün bile hâlâ devam ettiren insan, bilinen maddî gücünün ötesinde çok daha yüksek seviyede mânevî kudrete sahiptir. Daha doğrusu insanın maddî plânda hayranlıkla seyredilen her başarısı, mânevî kudretinin erişilmez derinliklerinde gizlidir. Onu hayvandan ayıran asıl tarafı, herhalde bu engin, esrarlı mânevî özüdür. Bu bakımdan, hangi şartlar altında olursa olsun, insanın hiçbir yerde ve zamanda karamsarlığa düşmemesi, kendi içindeki İlâhî Cevher'in şuurundan hareketle içini dâima ümid, mutluluk, iyimserlik ve sevinçle doldurması ve o arada büyük gayret ve sabırla, yapılması gerekenleri en iyi şekilde yapması yerinde olacaktır.

Netice olarak, Mevlâna için; sevginin, Aşk'ın en yükseğine ulaşmayı başarmış insanlara ümitsizlik, korku, kötü, çirkin diye birşey

yoktur. Çünkü gerçekten gören, gerçekleri gören, gerçekleri gönlünün derinliklerinde, tâ derinliklerinde hisseden insanların, gönül erlerinin, Hak dostlarının önündeki şu âlemde herşey gizli bir hikmete göre var edilmiştir ve her karşılaşılan, yaşanan hâdise; İlâhî plânda çok ince hesaplara, sebeplere, şaşmaz prensiplere, mucizevî gerçeklere dayanmaktadır.

İşte, akıllara sığmaz bir ummandan bir damla misâli kısaca ifadeye çalıştığımız «Mevlâna ve İnsan», üzerinde çok daha detaylı bir şekilde durulması gerekli bir konudur.

Onun için, Gönüller Sultanı yüce Mevlâna; her an derinden idrâk ettiği, iç içe olduğu büyük, çok büyük hikmetlerden hareketle insanı, tamamen çağdaş ve realist bir çizgide Mesnevî'de şöyle hü-lâsa eder :

Ey birâder tû hemîn endişei
Mâ-bekaa tû üstuhân ü rişei

(Ey kardeş, sen sâdece duyma ve düşünmeden meydana geldin; yani senin asıl tarafın, duyan gönlün ve düşünen aklındır.

Geri kalan tarafın ise, yalnızca et ve kemik yığınıdır.)